

O DEKRISTIJANIZACIJI NARODNE KULTURE

DUNJA RIHTMAN – AUGUŠTIN
Zavod za istraživanje folklor
41000 Zagreb
Kralja Zvonimira 17

UDK 398.332.41:323*72*(497.1)
Izvorni znanstveni članak
Primitljeno 10.IX.1990.
Prihvaćeno 19.XII.1990.

U svakodnevnom političkom, ali nerijetko i u znanstvenom diskursu, narodnu kulturu se smatra marginalnom pojavom društvenog i političkoga života. Upravo su rasprave i polemike o Božiću i njegovoj proslavi u godinama 1986–1989. pokazale kako fenomeni narodne kulture u krizno doba mogu postati jednim od središnjih političkih pitanja. To je, dakle, područje na kojem je etnologija zbog svoga znanja i građe s kojom raspolaže pozvana da predloži kulturno – povijesnu analizu, odnosno da kritički radikalno analizira svakodnevicu.

Ovako je zapravo počelo:

Dana 25. prosinca 1989. u svim informativnim programima TV Zagreb emitirane su vijesti ne samo o proslavi Božića u svijetu i u nas nego je uoči toga dana i na sam taj dan nekoliko puta u različitim emisijama emitirana božićna čestitika zagrebačkoga kardinala Kuharića. TV medij, još uvijek nedorastao budućem pluralističkom vremenu, izvodio je te emisije onako kako je inače promovirao jednopartijske političke događaje, sastanke i kongrese. A na Badnju večer, ili bolje reći u doba polnoćka, na televiziji je program tekao po modelu kombiniranih sportskih emisija: malo skijanja, malo vaterpola, malo boksa... Nije, naime, prikazana cjelovita polnoćke iz bilo kojeg mjesta, nitu neka druga božićna misa, već je emisija tekla tako da se nekoliko trenutaka zadržavala na slikama iz Betlehema, zatim nekoliko trenutaka na onima iz crkve Svetog Petra u Rimu, pa onda isto toliko ili malo više na prizoru iz zagrebačke katedrale.

Ipak, premda nevješt i neprikladan, taj donekle iznenađan i silovit ulazak Božića ne samo kao narodnog nego baš kao katoličkog (a kasnije i pravoslavnog) blagdana u najprodorniji suvremeni medij u nas obradovao je vjernike. Naišao je na odobrenje svih onih koji slobodu vjeroispovjesti smatraju jednim od osnovnih ljudskih prava.

Doista, još prije nekoliko godina, 1986. kad je predsjednik Republičke konferencije SSRN Slovenije Jože Smole kratkom porukom preko radija zaželio svim stanovnicima Slovenije katoličke vjeroispovjesti sretan i veseo Božić iz mnogih je sredina u zemlji bio dočekan maltene na nož. Još se tada u tim sredinama proslavu Božića i javno čestitanje toga i drugih praznika, koji su ujedno i vjerski blagdani, smatralo izdajom socijalizma.

O vjerskim se praznicima jednostavno nije govorilo. Na televiziji smo uoči Božića i Uskrsa slušali o dolascima naših radnika na »privremenom radu« u inozemstvu, i to u povodu »nastupajućih praznika«. Toliko se uvriježio novogovor nespominjanja blagdana s vjerskim obilježjem da se čak, kako navodi novinar Josip

Pavičić (1989), i u običnim osobnim i obiteljskim čestitkama pisalo »Čestitamo vam nastupajuće praznike i Novu godinu«...

Jedan novinski članak iz veljače 1988. opisuje slučaj istrage u nekom poduzeću u Vojvodini, gdje je na dan 14. siječnja održana proslava: toga je dana naime Nova godina po starom kalendaru... (Mlakar 1988)

Prije četiri godine silno su se uzбудili nepoznati novinar »Poleta« D. Strugar i mnogo poznatiji novinar »Vjesnika« Joža Vlahović. O čemu je riječ?

U proljeće godine 1986. agrokombinat Agrokomerc (koji će uskoro izazvati veliku mjeničnu aferu) na televiziji je crtanim filmom reklamirao prodaju jaja u boji, naravno uoči Uskrsa. Uskrs se u mediju nigdje nije spominjao. No svi su znali da je riječ o industrijskoj varijanti narodnog običaja koji je još uvijek uvriježen, i koji u hrvatskoj narodnoj kulturi ima dugotrajnu i vrlo bogatu tradiciju. Riječ je, dakle, bila o pisanicama, obojenim uskršnjim jajima.

Omladinski list »Polet« je tada objavio radikalni tekst pod naslovom »Ideološka jaja« u kojem je ponudu nedužnih uskršnjih pisanica nazvao ideološkom diverzijom i zakonskim prekršajem, u smislu protuzakonitoga »nametanja vjerskih uvjerenja«!? Kritizirana je televizija zbog ideološke nebudnosti, tj. zbog »propuštanja« te ideološke diverzije. A Joža Vlahović je pisao: »Sve je bezazleno kamuflirano (da se Vlasti ne dosjete) pa nitko ne spominje da naš socijalistički sektor nudi zapravo uskršne pisanice, i to već kuhane«. (Vjesnik 22.3.1986)

Iako je Ustav jamčio pravo na slobodu vjeroispovjesti, povijest socijalističkog razdoblja puna je različitih javnih i prešutnih zabrana i pomanjkanja tolerancije prema bilo kakvoj aktivnosti koja je povezana s ispovijedanjem vjere. To je išlo od sitnica poput one da nisu postojale prigodne poštanske karte za proslave vjerskih blagdana, i da je takve karte prodavao samo privatni sektor, do osporavanja podobnosti nastavnicima i profesorima vjericima i sprečavanja njihova sudjelovanja u nastavi.

Ali bilo bi jednostrano promatrati taj proces samo kao netoleranciju prema katoličkoj ili nekoj drugoj crkvi i vjeroispovjesti, premda bi se moglo govoriti o razlikama u tretmanu praznika vezanih uz rituale pojedinih vjeroispovjesti i o specifičnoj oštini vlasti spram manifestacija katoličke crkve i spram same te crkve. Iako je riječ, čini se, o latentnom procesu dekriztijanizacije, potrebno je razmotriti još jedan splet okolnosti vezanih uz taj proces.

S obzirom na to da su se vjerske tradicije, pa i vjerski obredi, tijekom povijesti prepletali s pučkim vjerovanjima i obredima, s etnološkog gledišta zanimljivo je razmotriti proces dekriztijanizacije u kontekstu potiranja tradicije. Pritom ne mislim reći da su sve narodne tradicije vjerskog karaktera.

Tendencija reformiranja narodne kulture i potiranja tradicija, koju povjesničar Peter Burke (1987) prati tijekom novovjeke evropske povijesti, može se zapaziti i u najnovijoj jugoslavenskoj povijesti. Prema Burkeovoj hipotezi o potiranju rituala, nove ideologije i novi politički sistemi u novovjekoj Evropi obično nastoje

reformirati postojeću narodnu kulturu ili pak uspostavljaju svoju moć potiranjem prethodnih tradicija te uvođenjem novih običaja i rituala.

Možemo se stoga tješiti da ni negacija Božića, kojoj smo sve do nedavna, bili svjedocima, nije naš izum. Na primjer, engleski puritanci suprotstavljali su se narodnim zabavama. Jedan od njih, Phillip Stubbes, sastavlja opsežan popis optužbi protiv gospodara rasula (Lords of Misrule), majskih igara, božićnih gozbi, crkvenih pijanki... (Burke 1978:219) a »na Božić 1594. u dvorcu Wisbech, na otoku Elyu u Engleskoj, dolazi do sukoba starih i novih crkvenih stavova koji mnogošto otkriva. Među svećenicima zatočenim od strane elizabetinske vlade u Wisbechu bijahu dvije skupine ili frakcije, svjetovnjaci i isusovci; jedni podržavaju tradicionalno a drugi protureformacijsko katoličanstvo. Za Božić je u dvoranu dvorca, kao dio praznika, unesen drveni konjić. Isusovac William Weston, vođa protureformacijski orijentiranih katolika, užasnut je time i drugim »velikim svetogrđima« koje namjerava reformirati. Christopher Bagshaw, vođa tradicionalnih katolika, podjednako je užasnut Westonovom netrpeljivošću«. (Burke 1987:219)

Potiranje tradicije i reforma narodne kulture u doba reformacije i protureformacije odvija se unutar religije i poprima moralizatorske oblike i prizvuke. Ali ni reforma kojoj je vladajuća ideologija tijekom posljednjih nekoliko decenija u nas podvrgnula narodnu kulturu nije lišena moralne pouke. Narodne tradicije nerijetko su smatrane praznovjercima, zaostacima preživjelih mentaliteta, kočnicama napretka kome je sve trebalo žrtvovati. Nastojanja da se reformira »narodna kultura« išla su u pravcu čišćenja od praznovjerica suprotnih »naučnom« (marksističkom) pogledu na svijet i uspostavljanju novih vrednota. (Zanimljivo, premda ne i utješno, bilo je pročitati u proljeće 1990. S. Šuvara o tome kako »smo stare mitove nastojali istisnuti novim mitovima«.)

Osim toga narodne tradicije, koje su nerijetko nosioci simbola nacionalnih identiteta, trebale su i kao takve biti reformirane. Napokon, u narodnim tradicijama žive, ili bolje reći, uz njih su vezane i s njima prepletene vjerske tradicije. Stoga je borba protiv »zaostalih praznovjerica« i »zaostalih tradicija« sadržavala elemente potiranja nacionalnih simbola, ali i snažan naboj dekristijanizacije.

Ovdje bi trebalo objasniti specifičnosti toga procesa dekristijanizacije. Prema G. Le Brasu »Dekristijanizacija se sastoji u prijelazu, putem degradacije, prema jednom od ovih tipova: od pobožnosti prema poštovanju vjerskih rituala, zatim prema sezonskom konformizmu i napokon do posvemašnjeg prekida«. (citirano prema Korff 1970:151)

Pritom se očito misli na više ili manje spontan proces u modernim društvima. Jedno istraživanje u Njemačkoj potkraj šezdesetih godina pokazuje kako prilježnost vjeri silazi u redove djece, staraca i žena (»Feminisierung, Verkündung, Vergreistung« Korff, 1970:153), dok se radno stanovništvo s mnogo manje intenziteta uključuje u vjerske aktivnosti. Dekristijanizacija se ondje javlja kao više ili manje prirodan proces promjene pogleda na svijet, promjene mentaliteta.

U našim okolnostima djelomično se dogodila i takva dekristijanizacija. No najznačajnije tendencije dekristijanizacije proizašle su, ponajprije, iz vladajuće

ideologije. Rezultat je osim ostaloga bio nedostatak informacija. Vjersko obrazovanje odvojeno je, naravno, od obvezatnog školskog, ali nije riječ o tome: u redovnom školskom obrazovanju nije se stjecao ni minimum informacija o povijesti različitih vjeroispovjesti na ovom tlu i o njihovim osnovnim pogledima. Generacije i generacije suvremenika odgojene su nepознаvajući kulturni supstrat kršćanstva, prisutan u evropskoj civilizaciji, u hrvatskoj civilizaciji, u njezinoj povijesti.

Daljnji element koji je u suvremenom socijalizmu poticao dekristijanizaciju bilo je postojenje dvaju sustava običaja: tradicionalnoga, vezanog uz crkvene obrede i socijalističkoga, vezanog uz ideologiju.

U analizi metamorfoze socijalističkih praznika pokazala sam (1990) kako su socijalistički praznici bili strukturirani u godišnji ciklus. Taj je ciklus počinjao s Novom godinom, nastavljao se s 8. martom, zatim je u proljeću sve donedavna slijedila Titova štafeta, a još su se uvijek u proljetnim mjesecima slavili dani oslobođenja pojedinih gradova. Kulminacija proljetnog ciklusa socijalističkih praznika bio je Prvi maj. U ljeti su slijedili Dan borca i dani ustanka pojedinih republika. Vrhunac jesenskih praznika bio je 29. novembar.

Na temelju ove grube skice tijeka socijalističkih praznika vidi se da su oni poštovali godišnji, gotovo bismo mogli reći agrarni ciklus prirodne godine i narodnih običaja. Ipak, socijalistički praznici narušavali su tradicionalne ritmove jer su vrhunci proljetnih, jesenskih i zimskih praznika padali izvan tradicionalnih ritmova: 29. studeni dolazi prije, a Nova godina nakon Božića, Prvi maj kasni za Uskrsom. To narušavanje »prirodnoga« ili »tradicionalnoga« ritma godine najjače je dolazilo do izražaja pri određivanju školskih praznika, koji nikad nisu obuhvaćali ni Božić ni Uskrs. A baš školski praznici umnogome određuju ritam rada i odmora suvremenih obitelji.

Pojedinačna istraživanja poput onoga Lydije Sklevicky o Novoj godini (Sklevicky 1988) pokazala su interferencije tradicionalnih, vjerskih i socijalističkih elemenata u socijalističkom prazniku. Čini mi se da takva razmišljanja i analize vode i prema postavljanju pitanja o ritmovima običaja. Tradicionalni praznici ritmiziraju čovjekov život, život ljudskih zajednica, na poznat način koji vuče korijene od ritma agrarne godine. Iako se ljudska civilizacije ne samo odmakla nego i otudila od prirodne, jedna od rijetkih crta kulture što čovjeka vezuje uz prirodni godišnji ciklus jest upravo taj ritam godišnjih praznika. Socijalistički se praznici stoga nisu uspjeli, makar koliko željeli biti inovatorskima, othrvati tom prirodnom ritmu. Oni su trajali usporedo s ciklusom tradicionalnih, više ili manje s religijom povezanih praznika. U svakodnevici posljednjih četrdesetak godina imali smo, zapravo, dva ritma koja su naoko tekla usporedo, a zapravo su se razilazila.

Francuski povjesničar Michel Vovelle je proučavao metamorfozu praznika u Provenci tijekom francuske revolucije. (Vovelle 1976) Svojim kalendarom, koji je razbio sedmodnevne tjedne i pretvorio ih u dekade, i koji je promjenio nazive ali i broj mjeseci, francuska je revolucija nastojala razoriti ustaljeni, i više ili manje prirodan ritam godine. Osim toga tendencije dekristijanizacije su bile vrlo jake osobito u nekim razdobljima francuske revolucije. Socijalistička revolucija u

Jugoslaviji bila je manje radikalna, ali uspostavom paralelnog ciklusa običaja i svetkovina također je narušila tradicionalni ritam. Moglo bi se reći da je socijalsitička praznična godina bila u funkciji potiranja tradicionalnih običaja. Riječ je, dakle, o dva gotovo paralelna procesa: o procesu potiranja tradicija i rituala i o procesu dekristijanizacije narodne kulture.

Najnovija društvena i politička kretanja sa često radikalnom kritikom socijalizma otvaraju mogućnost novih načina izražavanja mišljenja, pa i vjerovanja. To će vjerojatno utjecati na prekid procesa potiranja tradicionalnih običaja. Doista se čini da populistički pokret u Srbiji ide za rekonstrukcijom ili obnovom »starih narodnih (srpskih) običaja«. Jednako i hrvatski nacionalni pokret, koji je 1990. pobijedio na izborima, izričito uspostavlja tradicionalne i restaurira vjerske običaje. To je najavljeno već u izornoj kampanji u proljeće 1990., kad je veliki predizborni miting HDZ-a sazvan »na Cvjetnu nedjelju« ili kad je predsjednik te stranke osobno građanima muslimanske vjeroispovjesti čestitao Bajram. To se naročito očitovalo 30. svibnja kad je novouvedena proslava hrvatske državnosti započela katoličkom misom. Ali to se očituje i u zahtjevu da se ponovno uvede svetkovanje majčinog dana druge nedjelje u svibnju, kao to predlaže F. Tuđman.* U najmanju ruku pred nama je razdoblje restauracije.

Za etnologa cijeli ovaj kompleks povijesnih procesa i fenomena u svakodnevnicu otvara niz pitanja od kojih je možda najvažnije: zašto se pučkom pobožnošću ali i dekristijanizacijom dosad nismo bavili ili smo se time bavili vrlo malo?

Pokušat ću odgovoriti na to pitanje. Jedan od odgovora upućuje na opću društvenu klimu koja nikakvom diskursu, a naročito onom o ljudskim pravima i slobodama, te o slobodi vjeroispovjesti nije pogodovala. Drugi je razlog što skupina etnologa koji nisu izraziti vjernici nije ni percipirala značenje kršćanske komponenete u običajima ni fenomen dekristijanizacije, iako je proces potiranja običaja zapažen već prije nekoliko godina. (Rihtman-Auguštin 1984) Treći je razlog što je etnologija vrlo dugo zazirala od svakodnevice, pa tako se i etnolozi koji jesu vjernici i koji su te procese percipirali i osjećali – nisu njima bavili jer im se činilo da ulaze u okvire kulturnopovijesne etnologije. Kao četvrti se razlog može navesti stajalište, dugo vremena prisutno u etnologiji, da je pučka pobožnost izraz više, crkvene kulture, pa zapravo nije dio »narodne kulture«. Zato se nije istraživala pučka pobožnost.

* »Čestitka dr Franje Tuđmana za Majčin dan. Prigodom Majčina dana na drugu nedjelju svibnja – blagdana koji se, u sklopu kršćanske civilizacije, održavao i u hrvatskom narodu, a željeli bismo da ta tradicija bude redovita – svim majkama upućujemo tople i iskrene čestitke. Osobito mi je drago čestitati Majčin dan u ovim prijelomnim trenucima kad se, nakon teških desetljeća najrazličitijih nevolja, rađa nova Hrvatska u kojoj će se najprije cijeniti život i promicati blagostanje svakog djeteta i svakog čovjeka, te štititi obitelj, kao povlašteno mjesto nastanka i rascvata života. Predsjednik HDZ dr Franjo Tuđman«. Glasnik Hrvatske demokratske zajednice, 24.5.1990, br.11, str.7.

U referatu pod naslovom »*Marija u pučkim vjerovanjima Hrvata. Prolegomena jednom istraživačkom zadatku*« Vitomir Belaj se zalaže za gotovo gramscievsko etnološko istraživanje kojeg zanimaju »upravo one vjerske predodžbe koje nisu identične sa službenim crkvenim naukom«, ali ih vjernički puk ipak smatra manje–više istinitima. (Belaj 1989:190) On predlaže istraživanje »stare pretkršćanske seljačke religije i njezina odnosa prema kršćanstvu koje ju je preslojilo i zakrilo«. (Belaj 1989:195) Smatra da će takvo istraživanje »ukazati na kulturne (a u izvjesnom smislu i na ideološke) pretpostavke za prihvaćanje i oblikovanje pučkoga kršćanstva u hrvatskome narodu«. (Belaj 1989:195)

To je dakle jedna mogućnost istraživanja pučkih vjerovanja. Ali moglo bi se govoriti i o daljnjim, raznovrsnijim pristupima istraživanju tih fenomena. Otvara se cijeli kompleks istraživanja ne samo običaja i obreda koji su i koliko su povezani s vjerovanjima katoličke i drugih konfesija nego i pitanja istraživanja pučke pobožnosti i njezinih ekspresija (proštenja, hodočašća, crkveni godovi) i sl. A pučku se pobožnost može promatrati u odnosu na crkvena vjerovanja, kako to naznačuje Belaj, a može se također uzeti uobzir i njezin odnos prema osatlim vladajućim ideologijama koje nerijetko nastupaju gotovo kao religije, da ovdje i ne spominjemo »fundamentalistički« ateizam.

Etnološkom istraživanju pučke pobožnosti može se, dakle, prići tako da se taj fenomen promatra kao kulturni proces u kojem je sadržan moralni odnos čovjeka prema sebi, svojoj okolini, prirodi i Bogu. (v. Daxelmüller 1988) U našoj je etnologiji potrebno razjasniti različite pretpostavke za istraživanje pučke pobožnosti. Pučku pobožnost moguće je promatrati u svakodnevici povijesnih procesa. Moguće je istaživati već spomenute oblike pučke pobožnosti: proštenja i hodočašća, običaje i vjerovanja, votive, prikazanja. Isto tako moguće je istaživati pobožnost vezanu uz Krista, Mariju, svece, patrone.

Nadalje, postoji kompleks usmene književnosti i kompleks glazbe vezane uz pučku pobožnost.

Religioznost je fenomen koji ima i svoje društvene dimenzije: potrebno je istaživati pobožnost pojedinaca i grupa.

Moderno etnološko istraživanje neće pretpostaviti pučku pobožnost kao statičan fenomen (u smislu da je nekad postojala pučka pobožnost a sad je nestala). Naprotiv, etnologe će zanimati mijene i promjenljivi/novi oblici pučke pobožnosti, te odnos prema mijenama.

Premda se narodnu kulturu, u svakodnevnom političkom ali nerijetko i u znanstvenom diskursu, smatra marginalnom pojavom društvenog i političkog života, upravo su rasprave i polemike o Božiću i njegovoj proslavi pokazale kako fenomeni narodne kulture u krizno doba mogu postati jednim od središnjih političkih pitanja. To je, stoga, područje na kojem je etnologija zbog svoga znanja i građe kojom raspolaže pozvana da predloži kulturnopovijesnu analizu, odnosno da kritički radikalno analizira svakodnevicu. U toj svakodnevici, rekla bih da ćemo se sve više susretati s reaktivnim procesima restauracije moći katoličke crkve (donekle i ostalih

crkava na našem području)* jednako kao i s izrazitijim izražavanjima pučke pobožnosti.

LITERATURA

Belaj, Vitomir: Marija u pučkim vjerovanjima Hrvata. Prolegomena jednim istraživačkom zadatku, u: *Mundi melioris origo, sv. 18, Marija i Hrvati u barokno doba*, Zbornik radova hrvatske sekcije IX. međunarodnog mariološkog kongresa na Malti 1983, prir. A. Rebić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1989, str. 190–195

Burke, Peter: *Popular Culture in Early Modern Europe*, Temple Smith, London, 1978.

Die Ablehnung des Rituals in Europa am Begin der Neuzeit, u *Städtische Kultur in Italien zwischen Hochrenaissance und Barock*, Wagenbach, Berlin, 1987, str. 186–200.

Daxelmüller, Christoph: Volksfrömmigkeit, u: Rolf. W. Brednich, *Grundriss der Volkskunde. Einführung in die Forschungsfelder der Europäischen Ethnologie*, D. Reimer Verlag, Berlin, 1988, str. 329–351.

Korff, Gottfried: *Heiligenverehrung in der Gegenwart, Empirische Untersuchungen in der Diözese Rottenburg*, Tübinger Vereinigung für Volkskunde, Tübingen, 1970.

Mlakar, Mirko: Doček po starom scenariju. Smederevski pravoslavni slučaj »Borba«, 27–28.2.1988. str. 5.

Pavičić, Josip: Nastupajući blagdani, Novogovor, »Vjesnik«, 26.3.1989. str.5.

Rihtman–Auguštin, Dunja: »Folklore: Models and Symbols«, referat na konferenciji »Folklore and the State: Contemporary Eastern Europe«, Bellaggio, 28.9–1.9.1984, djelomično objavljeno u: Z. Rajković, ur. *Contributions to the Study of Contemporary Folklore in Croatia*, Zavod za istraživanje folklor, Zagreb, 1984. str. 9–22.

Metamorfoza socijalističkih praznika, *Narodna umjetnost*, 27, 1990. str. 21–32.

Strugar, D.: Ideološka jaja, »Polet« br. 346, 28.3.1986, str. 11

Vovelle, Michel: *Le metamorfosi della festa. Provenca 1750–1820*, Il Mulino, Bologna, 1976.

* Prva verzija ovoga teksta priredena je u proljeće 1990. kao referat na znanstvenom skupu Hrvatskog etnološkog društva, koji se bavio etnološkim uvidom u krizu. Konačnu verziju za tisak pripremila sam u studenom iste godine. Doista, zbivanja u posljednjih šest mjeseci, tj. nakon izbora, pokazuju vrlo izrazit povratak crkve u javni život, ali i njene pretenzije da sudjeluje u političkim zbivanjima. Ovo posljednje izaziva političku kritiku ne samo od strane ljevice nego i od stranaka centra i desnice. Usporedo s tim zapaža se povratak pučke pobožnosti na javnu scenu. Tako, naprimjer, vrlo česte proslave prilikom vraćanja imena svetaca u nazive mjesta i sela (što je socijalistička vlast bila dokinula) okupljaju stotine i tisuće sudionika. Prema onome što izvješćuje svakodnevni tisak bujnija su hodočašća i crkveni govori.

ON THE DECHRISTIANIZATION OF POPULAR CULTURE

Summary

Popular culture in Croatia in the last forty years has been submitted to various pressures. A process of repudiation of ritual (as described by Peter Burke) was going on as well as a process of dechristianization. Because of various reasons Croatian ethnology did not study this domain of popular culture (political pressure, lack of theoretical interest, conceptions concerning the influence of church and religion on the popular culture).

Although popular culture is most often treated as a marginal phenomenon of social and political life, the debate about celebration of Christmas in the years 1986–1989 showed, to the contrary, how in times of crisis a phenomenon of folk culture can be transformed into a crucial political question.

The present author pleads for ethnological research of the process of dechristianization as well as of popular piety. An approach from the standpoint of critical appraisal of everyday culture is recommended.